
Kosmologické kapitoly

FY2BP_KOS2 Vybrané kapitoly z kosmologie
FY2BP_KOSM Kosmologie

podzim 2016

Motivace

Nový kurz koncipovaný zejména pro učitelská studia, modernizace obsahu přednášky i formy

Studijní opory: skripta, vidozáznamy, přednášky hostů, aktivizace

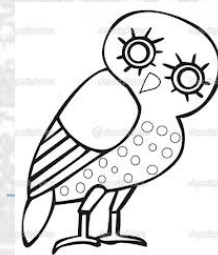
Průzkum: jaké předpoklady studenti potřebují pro kosmologii , jaké miskoncepce se objevují u veřejnosti v kosmologických tématech

Ukázky z otevřených otázek dotazníku

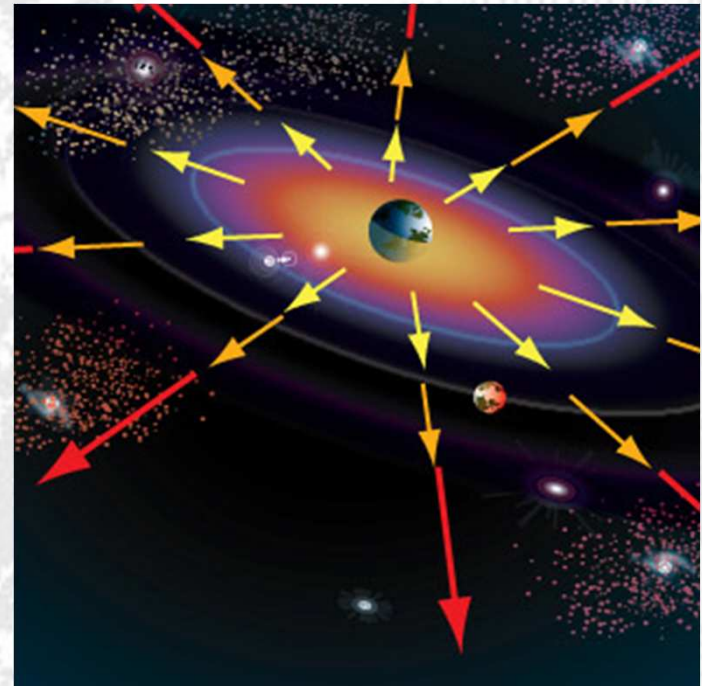
- ▶ Kdy a jakým způsobem byla poprvé změřena vzdálenost nejbližších hvězd?
- ▶ Jakým způsobem získáváme poznatky o vesmíru?
- ▶ Jaké jevy nám umožňují zjistit, že i mimo Sluneční soustavu existují planety?
- ▶ Je vzdálenost, do níž ve vesmíru „dohlédneme“, nějak principiálně omezena nebo se může se zlepšováním techniky stále zvětšovat?
- ▶ Je možné, že některé objekty, které zaznamenáváme již neexistují?
- ▶ Obsahuje vesmír prvky, které se na Zemi nevyskytují?
- ▶ Který prvek je ve vesmíru nejhojnější?
- ▶ Uvádí se, že vesmír je ve velkém měřítku homogenní a izotropní. Odkud to víme? Je mezi homogenitou a izotropií nějaká souvislost?
- ▶ Věříte v existenci mimozemských civilizací? Jaké argumenty máte pro svůj názor?
- ▶ ...

Osnova kurzu

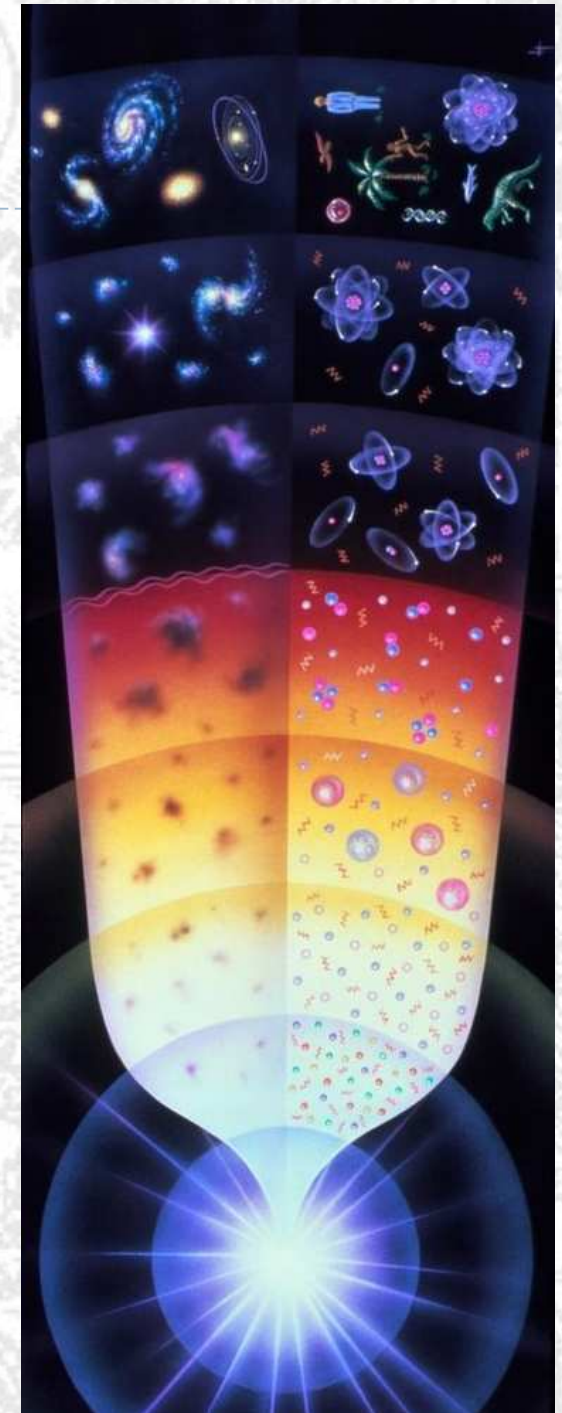
- ▶ Kosmologické hypotézy
  - ▶ Fyzikální kosmologie
  - ▶ Reliktní záření
  - ▶ Teorie popisující hmotu a interakce
  - ▶ Newton nebo Einstein?
  - ▶ Střed nebo homogenita
  - ▶ Plochost nebo zakřivenost
  - ▶ Zrychlování nebo stacionarita
  - ▶ Jak daleko dohlédneme?
  - ▶ Pozorování v kosmologii
  - ▶ Antropický princip
-

Aktivity ke kurzu

1. Práce s časovými osami a měřítky
2. Přiřazování – odhady velikostí, vzdáleností a stáří
3. Riskuj - opakování a zavedení pojmů a definic
4. Vesmírná archeologie – fotonový dopravník
5. Střed nebo homogenita
6. Galerie převleků světla
7. Posun spektra – fólie, práce se spektry
8. Reliktní záření – omalovánka
9. Sestav si svůj Vesmír
10. Jak se galaxie vzájemně pohybují
11. Škálový faktor – expanzní funkce
12. Drakeova rce

Kosmologie - věda o vesmíru jako celku

Základní kosmologické otázky:

- jaká je struktura kosmu
- jak vznikl, jak se vyvíjí a jaká bude jeho budoucnost)
- z čeho je složen

Vývoj kosmolog.představ: cesta od fantazií a spekulací k ověřeným poznatkům, zformulování Einsteinovy teorie gravitace a propojení s fyzikou učinilo z kosmologie vědu - zvláštní povaha ověřování (jeden vesmír a známe jen jeho malou část).

Dnes máme k dispozici relevantní experimenty.

Východisko kosmologie

vesmír je popsitelný na úrovni základních fyzikálních zákonů (?)

platnost zákonů se ověřuje signály z vesmíru a v pozemských laboratořích (?)

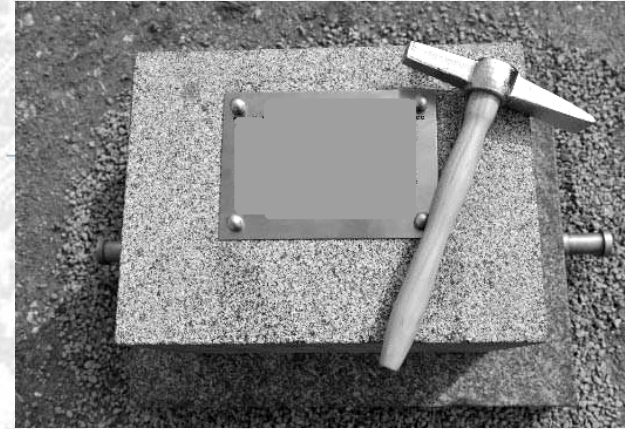
Metody kosmologie

tvorba matematických modelů vesmíru, předpovědi a srovnání s pozorováním

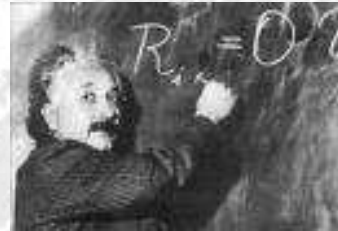

Otcové zakladatelé

- ▶ Albert Einstein
- ▶ Alexandr Friedman
- ▶ Georges Lemaitre
- ▶ Edwin Hubble
- ▶ Georg Gamow
- ▶ Robert Dicke

Nobelovu cenu za práce v kosmologii nedostali

Kosmologie – jak jednoduché

Rovnice pro vývoj homogenního a izotropního vesmíru – R je škálový faktor

$$r = R(t)r_0$$

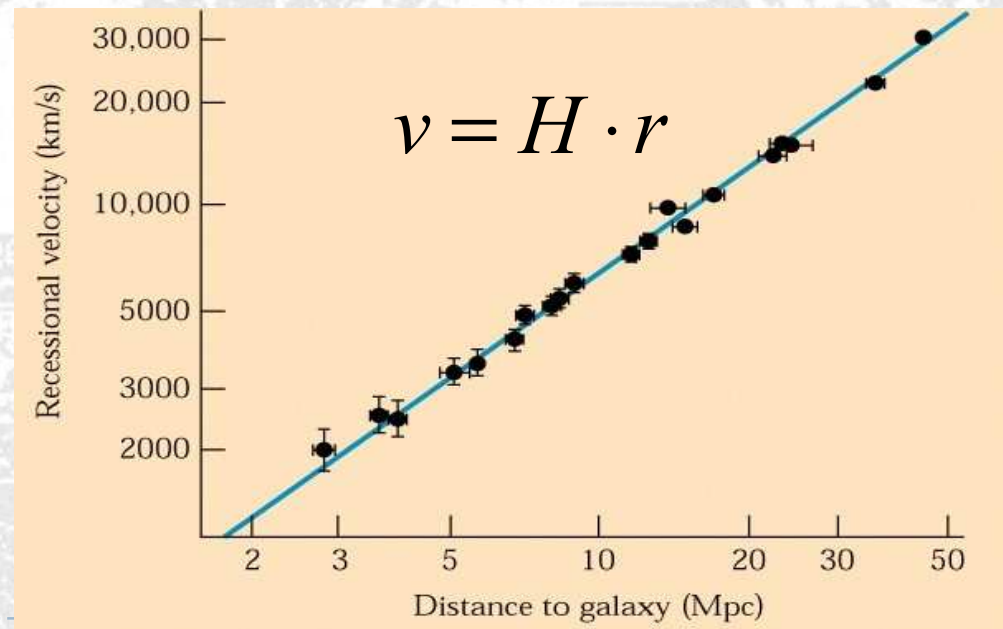
$$d^2R/dt^2 = -(4/3)G\pi\rho_0/R^2 + \Lambda R/3;$$

$$H = (dR/dt)/R = v/r$$

„Zápas tří“ o osud vesmíru:
setrvačnost – přitažlivost – kosmologický vliv

Hubblův zákon
závislost posuvu na vzdálenosti

KOSMOLOGIE

„nobelovská“ disciplína teprve od roku 1978

---

* 1978 Arno A. Penzias,
Robert W. Wilson
za objev kosmického mikrovlnného reliktního záření

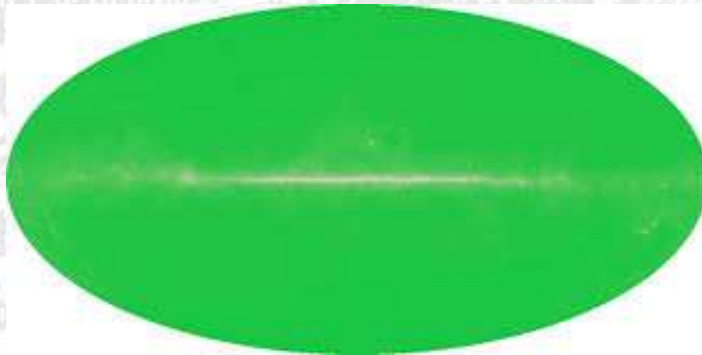
* * 2006 John C. Mather,
George F. Smoot
za objev jeho černotělesové povahy a anizotropie

* * * 2011 Saul Perlmutter
Brian P. Schmidt, Adam G. Riess
za objev zrychleného rozpínání vesmíru odhalený
pozorováním vzdálených supernov

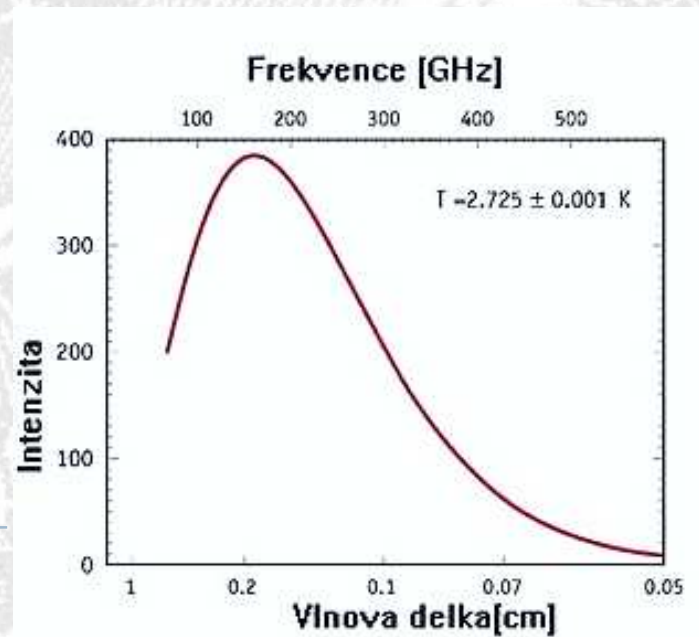

Reliktní záření klíč k minulosti vesmíru

* Penzias, Wilson

* * Mather, Smooth

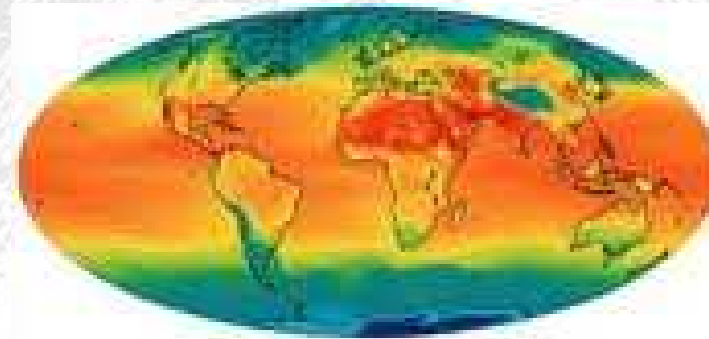
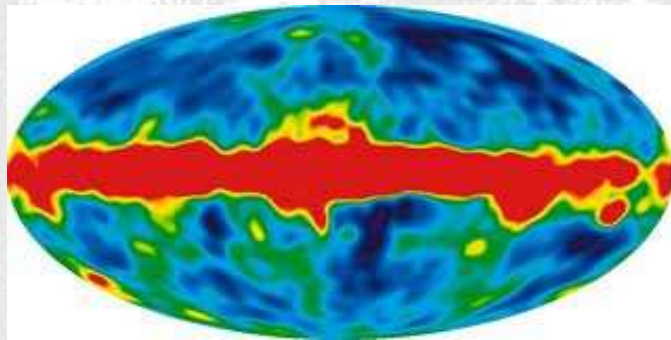
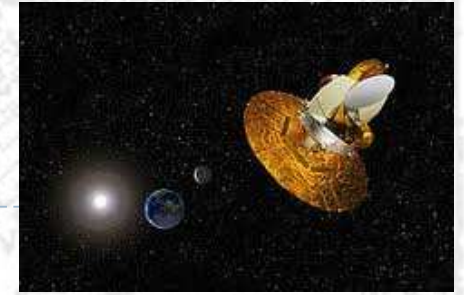

Nastupující satelity

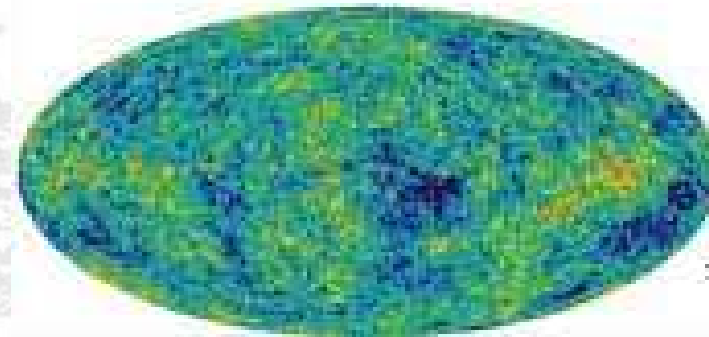
COBE (Cosmic Background Explorer) 1989

WMAP (Wilkinson Microwave Anisotropic Probe) 2001

Planck (ESA) 2009

Earth
Temperatures

Microwave Sky
Temperatures

Zpřesňování

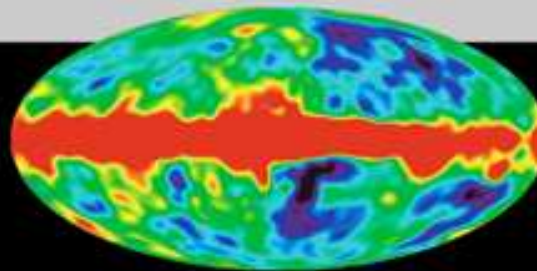
1965

Penzias a Wilson

objev šumu z konce
Velkého třesku

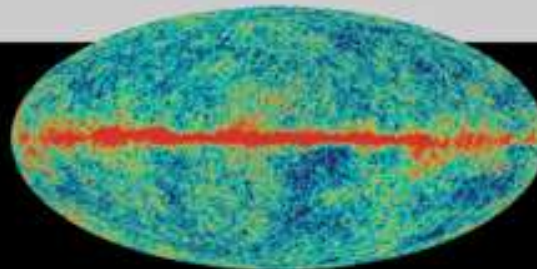
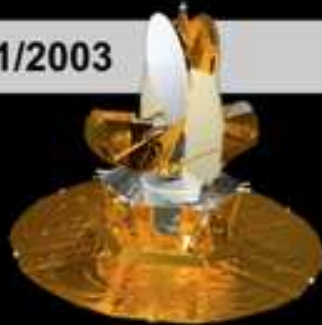
1989/1992

COBE

jde o záření černého tělesa $T = 2,73 \text{ K}$
objev fluktuací (anizotropie)
 $\Delta T = 30 \mu\text{K}$, $\Delta \varphi = 7^\circ$

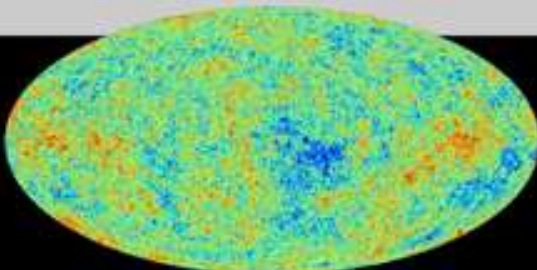
2001/2003

WMAP

stanovení základních
parametrů Vesmíru
 $\Delta T = 20 \mu\text{K}$, $\Delta \varphi = 15'$

2009/2011

Planck

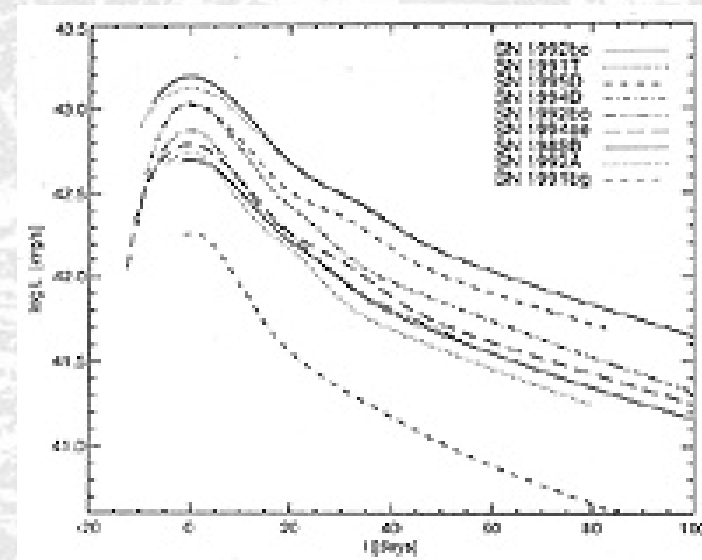
$\Delta T = 2 \mu\text{K}$, $\Delta \varphi = 5'$

Standardní svíčky – supernovy Ia

* * *

Riess, Perlmutter, Schmidt
Překvapení začátku tisíciletí:
Vesmír se rozpíná zrychleně

Co znamená „zrychlené rozpínání“?

Voda ve vodopádu padá zrychleně, ale vodopád vypadá stále stejně. Takovému stavu se přibližuje vesmír, pokud je kosmologický člen tím, co předpověděl Einstein – fakticky tedy objevem energie a napětí vakua.

Ale třeba je to jinak?

Big bang, big crunch, big rip

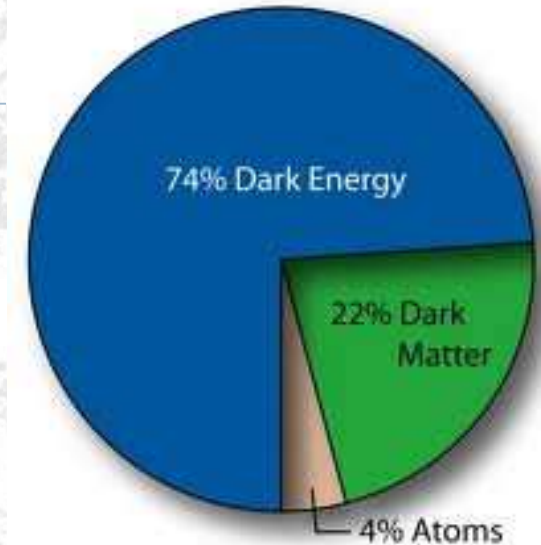

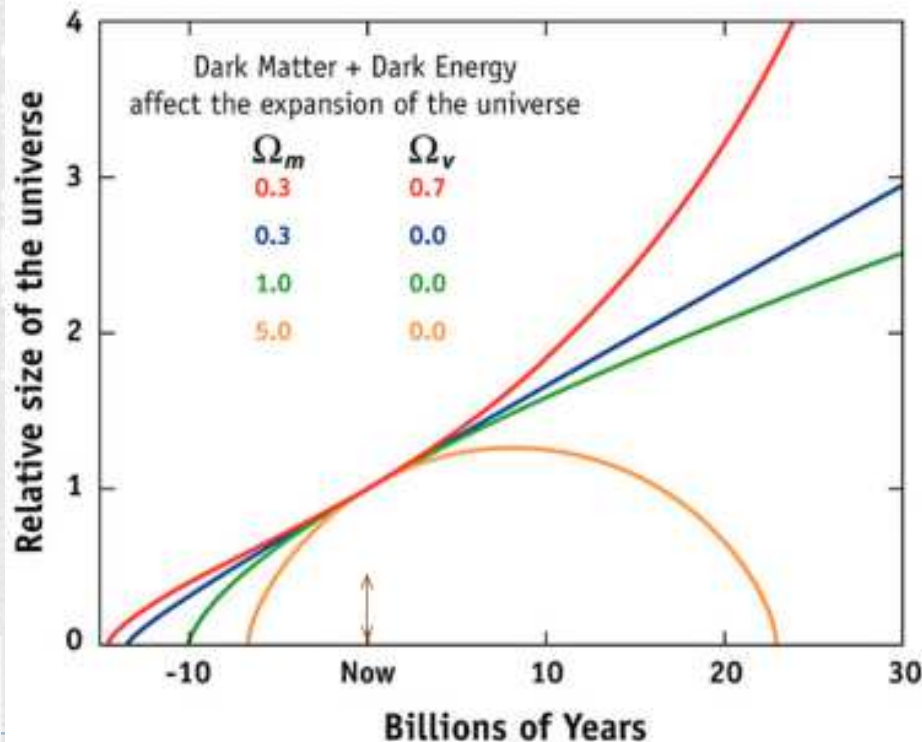

Dva vrcholy současné fyziky

- ▶ Standardní model elementárních částic
- ▶ Standardní kosmologický model (Lambda CDM model)

EXPANSION OF THE UNIVERSE

Vesmír je podle současných dat blízky k meznímu, jeho stáří je $(13,7 \pm 0,2)$ miliard let.

Rozpíná se dnes **zrychleně**

Pro Lambda-CDM model je škálový faktor

$$R = \sinh^{2/3} [(3\Lambda)^{1/2} t/2]$$

Fakta

- # 0: Vesmír je nepředstavitelně velký a starý.
  - # 1: Informace získáváme světlem, světlo se šíří konečnou rychlostí. Reverzní pohled - nevidíme objekty tam, kde jsou teď. .
  - # 2: Vesmír se rozpíná, kdysi zpomaleně, dnes zrychleně.
  - # 3: Čím jsou galaxie vzdálenější od Země, tím rychleji se od ní vzdalují. Hubbleův zákon. Nově určená hodnota Hubbleovy konstanty činí $67,15 \pm 1,2$ km/s/Mpc
  - # 4: Existuje reliktní záření.
  - # 5: Vesmír je tvořen časoprostorem, hmotou, energií, jeho stáří se odhaduje na 13,82 miliardy let.
-

Novější literatura v češtině

- ▶ A.Einstein: Smysl relativity, Vyšehrad, 2016
  - ▶ Pedro G. Ferreira: Nádherná teorie -Sto let obecné teorie relativity,2015
  - ▶ John. D. Barrow: Kniha vesmírů, Paseka 2013
  - ▶ Lawrence M. Krauss: Vesmír z ničeho, Knižní klub 2013
  - ▶ Stephen Hawking: Stručná historie mého života, Argo a Dokořán 2014
  - ▶ Paul J. Steinhardt, Neil Turok: Bez počátku a konce, Paseka 2009
  - ▶ Brian Clegg: Před velkým třeskem, Argo a Dokořán, Paseka 2011
  - ▶ Peter Zamarovský: Proč je v noci tma? Aga 2011
  - ▶ Alex Vilenkin: Mnoho světů v jednom: Paseka 2009
-